

İSTANBUL ŞAHJ,
ŞİJRİN SULTANJ FATJH
(1432-1481)

Dr. Vildan SERDAROĞLU ŞİŞMAN

*İstanbul'da doğdu (1968). Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü birincilikle bitirdi (1992). İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı bölümünde yüksek lisan-
sa devam ederken Milli Eğitim Bakanlığı'nda İngilizce Öğretmenliği yaptı (1992-1993). 'Nedim
Divanı'nda Soyut Kavramlar' konulu teziyle mezun oldu ve İSAM bursuyeriğini kazandı
(1994). Aynı bölümde doktora programına kaydoldu ve ABD'nin Pennsylvania Üniversitesi'nde
Akademik İngilizce programına katıldı (1995). Doktora ders dönemini tamamlayıp tekrar
ABD'ye döndü (1996).*

*'Zâtî'nin Divanı'na Yansıdığı Şekliyle XVI. yüzyılda Sosyal Hayat' konulu tezini hazır-
larken Harvard Üniversitesi'nde ilgili derslere katıldı ve aynı üniversitenin Fine Arts Kütüpha-
nesi, Aga Khan Programı ile Görsel Koleksiyon bölümünde görev aldı (1999). Aynı zamanda
Osmanlıca'dan İngilizce'ye çeviriler yaptı ve doktora düzeyindeki Amerikalı öğrencilere Türkçe
dersleri verdi. 2001 yazında tezini tamamladı ve araştırmacı olarak İSAM'da göreve başladı. 1
yıl görev yaptıktan sonra Harvard Ü. Aga Khan bursuyla Postdoktora programına katılmak
üzere ABD'ye gitti (2003-). Halen burada çalışmalarına devam etmektedir. Evli ve bir çocuk
annesidir. İngilizce, Arapça, Farsça ve başlangıç düzeyinde Fransızca bilmektedir.*

Bu gün şairlerimizce 'bir sengine yekpare Acem mülkünün feda edildiği' İstanbul'umuzu günümüzden 550 yıl önce, kutlu bir kumandan olarak fetheden Fatih'in farklı bir yönü olan şairliği üzerinde duracağız. Önce Fatih'in hayatı ile onun ilme ve sanata olan yakınlığından bahsedeceğiz. Daha sonra divan neşirleri, şiirleri ve şairliğindeki farklı yönlerinden bahsedeceğiz. Bir başka deyişle bu çalışmada onun 'Fatih' kimliğini şiirlerine nasıl aksettirdiğini göstermeye çalışacağız. Böylelikle onu, Fatih Sultan Mehmet ile şair Avnî kimliğinin keşiştiği noktada değerlendirmeye çalışacağız.

HAYATI

Ebü'l-Feth, Fatih, Fatih Sultan Mehmet olarak da anılan II. Mehmet, 30 Mart 1432'de Edirne'de dünyaya geldi. II. Murat'ın dördüncü oğlu olup, annesi Hüma Hatun'dur. 1443 yılında iki lalası Kasabzade Mahmut ve Nişancı İbrahim b. Abdullah Bey'lerle Manisa'ya vali olarak gönderildi. Aynı yıl ağabeyi Amasya valisi şehzade Alaeddin Ali Çelebi'nin ölümü üzerine tahtın yegâne varisi durumuna geldi. Tahttan çekilmeyi düşünen babası II. Murat oğlu II. Mehmet'i 1444 yılında yanına getirtti ve aynı yıl II. Murat, Edirne'de Sırp kralı, Macar despotu ve Yanko'nun elçileriyle imzalanan barış anlaşmasında hazır bulundu. Yaptığı anlaşmalarla Doğu ve Batı'da devleti emniyete kavuşturduğunu düşünen II. Murat, sağlığında oğlunun tahta iyice yerleştiğini görmek istediğinden aynı yılın Ağustos ayında tahtı oğlu Mehmet'e bıraktığını resmen ilân etti ve Bursa civarında itikafa çekildi. Ancak devletin oniki yaşında, tecrübesiz bir gencin eline bırakılması içerde ve dışarda büyük buhranlara sebebiyet verdi ve yapılan hesapları yanlış çıkardı. Özellikle Kasabzade Mehmet Bey'in ısrarlarına dayanamayan II. Murat, inzivasını bırakıp Edirne'ye döndü ve tekrar tahta geçti. II. Mehmet Manisa'ya gönderildi. 1444-1446 arasındaki bu ilk saltanat devri II. Mehmet için, onun ilerideki siyasi hayatına katkı sağlayacak önemli bir tecrübe olarak kaldı.

1448'den itibaren oğlunu yeniden yanına alarak siyasete fiilen katan II. Murat vefat edince II. Mehmet, 18 Şubat 1451'de ondokuz yaşında ikinci defa tahta geçti. Siyasî kadrosundaki itirazlara rağmen İstanbul'u Osmanlı topraklarına katma kararı Mayıs 1453'te zaferle sonuçlandı ve İstanbul başkent ilân edildi. Fetih'ten sonra II. Mehmet, Fatih ünvanıyla anılmaya başlandı.

Fatih, hem iç ve dış siyasî düzenlemelerle hem de yeni sefer ve zaferlerle devleti genişletti. Otuz yıl tahtta kaldıktan sonra bir doğu seferi için orduyla beraber İstanbul'dan ayrılan Fatih, 3 Mayıs 1481'de vefat etti.

İstanbul'u fethedip 1100 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak Fatih ünvanını alan II. Mehmet, her işte son derece atılan, şan ve şeref kazanmak isteyen, cevval zekalı, yorgunluğa, soğuğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa dayanıklı, sert konuşur ve kimseden çekinmez, zevk ve sefaya bigâne bir hükümdar idi. Azim ve irade sahibi, devlet yönetiminde oldukça sert, temkinli ve verdiği kararları kesinlikle uygulayan bir kişiliği vardı. Dünya hakimiyetini gaye edinmiş, kudretli bir asker ve kültür adamı idi. Türkçe, Yunanca ve Slavca'nın yanında Arapça ve Farsça'ya da vakıf idi. Edebiyata bir divan oluşturacak kadar hakim, din felsefesi meselelerine aşina, coğrafya, riyaziye ve heyet ilmine de özel bir alâkası vardı. Hoca-zade, Gürani, Molla İlyas, Siraceddin Halebi, Molla Abdülkadir, Hasan Samsunî ve Molla Hayreddin onu yetiştiren hocalar arasındadır.⁽¹⁾

İLME, SANATA VE SANATÇILARA OLAN YAKINLIĞI

Fatih, babası II. Murat (ö.1451) tarafından hazırlanmaya başlayan ilmî ortamın içine doğmuş bir padişah'tır. Tercüme faaliyetlerinin devam ettiği II. Murat döneminde Türk dili de edebî dil olarak yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştı. İlim ve kültür hayatına önem veren II. Murat haftada iki kez ilim adamlarını toplar ve onlarla ilmî ve dinî konuları tartışırdı. Fatih de babasının başlattığı bu güzel geleneği devam ettirerek İstanbul'un fethinden sonra kendi geliştirdiği biçimde ilmin ve edebiyatın koruyuculuğuna soyunmuş⁽²⁾ ve otuz yıllık hükümdarlığı

(1) "Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)", *Osmanlı*, c. 12, Ankara 2000, s. 47-72; Halil İnalçık, "Mehmed II", *İA*, c. 7, s. 506-535; Halil İnalçık, "MEHEMMED II", *Encyclopaedia of Islam CD-ROM Edition* 1999.

(2) Franz B. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, Almanca'dan çev. Ralph Manheim, Princeton 1978, s. 470.

(3) *Sehi Bey Tezkiresi* (Haz. Mustafa İsen), s.50-51.

(4) E.J. W. Gibb, *History of Ottoman Poetry*, c.2, 1965, s. 24.

(5) Gibb, *age*, c.2. s. 27.

(6) Gibb, *age*, c.2, s. 26.

(7) F. B. Babinger, "Fatih Sultan Mehmed'in Edebiyatla İlgisi" (Çev. M. Şevki Yazman), *Hayat Tarih Mecmuası*, c. 2, sayı 12, İstanbul 1970, s. 32-34.

(8) Haluk İpeken, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul 1996, s.26-27.

(9) Wl. Mirmiroğlu, *Fatih Sultan Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, İstanbul 1945, s. 98-102.

(10) J. Raby, *East and West in Mehmet* (nakleden Gönül Tekin), "Fatih Devri Edebiyatı", *İstanbul Armağanı I Fatih ve Fatih* (yay. haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1995, s. 165.

(11) Gönül Tekin, "Fatih Devri Edebiyatı", *İstanbul Armağanı I Fatih ve Fatih* (yay. haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1995, s.163.

Resim 2; Fatih Sultan Mehmed'in Kostantin Kapıdağlı serisindeki (1804-1806) tablosu. (Popüler Tarih Dergisi, Mayıs 2003, S. 47)

boyunca bir yandan siyasî bir yandan ilmî ve kültürel açıdan Osmanlı'yı ileriye götürmüştür. Hakkında yazılan eserler çoğunlukla Fatih'in siyasî yönü üzerinde durmakla beraber ilme ve sanata verdiği önemi de vurgulamakta, hatta at sirtında dolaşan ve büyük fetihler yapan bir padişahın ilme ve sanata zaman ve zemin bulmak suretiyle birden çok lâkabı hakettiğinden bahsetmektedir. Buna bağlı olarak o, "II. Mehmet", "Fatih Sultan Mehmet", "Fatih" ve "Avnî"den başka *Tevârih-i Âli Osman*'da görüldüğü üzere "Ebulfeth" diye de anılır. Onun başka hiçbir padişahın elde edemediği bu lâkaba İstanbul fethi dolayısıyla sahip olduğu açıktır. Hakkında bilgi veren ilk eserlerden olan *Heşt Behişt*'te Sehi Bey (ö. 1548-1549), onu "her çeşit hünere mâil ve özellikle ilim ehline son derece mültefit"⁽³⁾ birisi olarak tanımlar.

Kaynakların ittifak ettiği konulardan biri de onun ilim hayatına öncelik ve önem verdiği, fetihten sonra İstanbul'u hem imar ve iskân, hem de ilim ve irfan yönünden zenginleştirip buranın önemli bir kültür merkezi olması için uğraştığıdır. Buna bağlı olarak Fatih öncelikle medreseler yaptırıp başarılı ilim adamlarının yetişebilmesi için ortam hazırlamıştır. Burada yetişen âlimleri ilmî kariyerlerine göre hiyerarşik bir düzene koymuş, bunu yapmakla hem ilim hayatının düzenliliğini ve devamlılığını sağlayarak ulema ile şuarayı içiçe yaşatmıştır.⁽⁴⁾ Ayrıca Fatih başarılı bulduğu kişilerin isimlerini defterine kaydeder daha sonra herhangi bir makamda bir insana ihtiyaç olduğunda kaydettiği kimselerden en uygun gördüklerini o mevkilere yerleştirirdi.⁽⁵⁾ Bu, hüner sahiplerinin lâıyk oldukları şekilde ortam bulmalarına ve dolayısıyla ileride ilim ve kültür merkezi olacak olan İstanbul'un kültürel altyapısına katkıda bulunmalarına imkân sağlayan önemli bir noktadır. Fatih'ten önce belli belirsiz olan şairlerin konumu Fatih'ten sonra önem kazanmış ve belli sayıda şaire maaş bağlanması âdet haline gelmiştir.⁽⁶⁾ Lâtîfî (ö. 1582) ve Kınalızâde (ö.1604) otuz Osmanlı şairine ayda bin akçe bağlamış olduğunu kaydeder.⁽⁷⁾ Devrinde Molla Lutfi, Hoca-zâde Mustafa, Zenbilli Ali Efendi, Şeyh Vefa, Karamanî Mehmed Paşa, Molla İzârî, Ali Kuşçu, Molla Gürânî gibi bir çok âlim, Mahmut, Ahmet ve Sinan Paşa, Necatî, Melihî, Leâlî, Mihrî Hatun ve Zeyneb Hatun gibi

bir çok edip, Abdülkadir Merağî gibi değerli musikînaslar ve Yahya Rumî, ve Ali b. Yahya ve Şeyh Hamdullah gibi hattat ve sanatkârlar yetişmiştir. Fatih bu kültürel ve ilmî ortamı yerli insanlarla oluşturmanın ötesine geçerek İstanbul'u cazip hale getirmek suretiyle İran ve Avrupa'dan da farklı dallarda hüner ehli kimseleri burada toplamıştır. Devrinde İstanbul'a gelen Avrupalı sanatkârlar arasında Mastori Pavli Daragoza, Matteo Pasti ve Konstanico ve Gentile Bellini de bulunmaktaydı. Bu sanatkârların İstanbul'da kaldıkları sürece hem eser vermek hem de emirlerine verilen kişileri yetiştirmek suretiyle Fatih devri kültür ve sanat ortamına iki yönlü katkıda bulunmuşlardır.⁽⁸⁾ İstanbul'a gelerek burada kalan ve Fatih'in çevresinde bulunan diğer yabancı sanatkârlar arasında, fetihten önce Edirne'de Fatih'in hizmetinde olan ve fetihten sonra da bir müddet sarayda kalan Cyriacus -Latince eserler okudu- ile Bizanslı âlim ve şair Yorgi Amiruçi de sayılabilir. Fatih'in musahibi olan bu zat ona Yunanca üç kaside ile muhtelif şiirler yazmış ve bir şiirinde ona olan hayranlığını şöyle dile getirmiştir: "Ey şiir Tanrısı! Bana şairâne şeyler söyle.

Ey şiir Tanrısı! Bana hoş ve lâtif şeyler anlat! Ey şiir Tanrısı! İlâhi nâmeler teganni et. Musikin ile bize tat ver! Zira padişah bu nameleri işitiyor. Öyle bir padişah ki herkesten üstündür. Öyle bir hükümdar ki bir eliyle silahını tutuyor diğer eliyle ilimle meşgul oluyor.(...) Ey dâima şiirler Tanrısı ile konuşan hükümdar! Şimdi benim dilimi işittiğin için şaşma! Birçok kimseler senin bu lisanı bilmediğini sanırlar."⁽⁹⁾ Fatih'in ayrıca bir taraftan iyi Arapça bilen ve anadili Arapça olan âlimlerle sohbet ederken bir yandan da biri Yunan dilinde ötekisi Latin dilinde öğrenim görmüş iki doktora eski çağ tarihine ve kültürüne ait eserleri okutarak onları dinlediği biliniyordu.⁽¹⁰⁾

Fatih'in değer verip ilgilendiği diğer bir şair ve âlim de İranlı Abdurrahman El-Câmi (ö. 1512)'dir. Bir meselenin halli için Câmî'den yardım istediği, O'nun da *Risale fi'l-Vücut* adlı eseri yazarak İstanbul'a gönderdiği ancak eserin İstanbul'a ulaşmadan Fatih'in vefat ettiği kaynaklarda kayıtlıdır. Aynı zamanda Fatih'in Câmî'ye hediyeler gönderip İstanbul'a davet ettiği hatta ona hediye olarak yılda bin filori yolladığı bilinmektedir.⁽¹¹⁾ Câmî de Fatih'e olan duygularını bir mektubunda

"Ey lâtif şimal rüzgarı! Kalk! Ka'be-i âmâl-i cihan olan menzil-i mukaddese doğru

şitab et. Yolun açık olsun! Nefsini yârin kokusundan itirlandır.(...) Horasan'dan niyaz yükünü bağla. Rum mülküne teveccüh ve ikbal et. Oraya varır varmaz o padişah-ı muazzamın makamını sor.(...)" şeklinde devam eden oldukça lirik ve övgülü olarak dile getirir.⁽¹²⁾

Fatih devrinde sadece ilim ve şiir değil, mimarlık, güzel sanatlar ve musikide de önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.⁽¹³⁾

Fatih hakkında yaptığı araştırmalarla ünlü olan Babinger'e göre Fatih şaire, şiire değer verir ama o devirde Batı'da meşhur olduğu üzere etrafında kendini sarayı ve erkanını göğe çıkaran şairleri yanında tutmaz, onları sarayda ve yakın çevresinde bulundurmaktan hoşlanmazdı. Ona göre Fatih'le beraber bir çok sefere katılmış ve onları kaydetmiş olan Dursun Bey (ö.1490)'in eserini kendisinden hayli zaman sonra II. Bayezid zamanında yazmış olması bunu göstermektedir.⁽¹⁴⁾ Bununla beraber Fatih, zamanının meşhur şairlerini uzak yerlere -örneğin Herat'a- kadar adam gönderip taltif etmekten de geri durmazdı. Örneğin, her sene Dekkan şehrine adam yollayarak Şah Behmen'in veziri olan ve Hace-i Cihan lakabıyla anılan Ebu'l-Fadl Mahmut adlı zatı bin altınla ödüllendirirdi. Herat o dönemde İslâm dünyasının gözde ilim ve kültür merkezi idi. Devrin bir diğer önemli edebiyatı olan Çağatay Edebiyatı'nın merkezi olan Herat'ta şairler iki dil ile hem Farsça hem de Çağatayca şiirler yazıyorlardı. Hüseyin Baykara (ö.1506) ve Ali Şir Nevai (ö. 1501) devrin en önemli şairleri olup etraflarına şairleri toplayan kimselerdi.⁽¹⁵⁾

Babinger, Fatih'in bir başka özelliği olarak onun İran'lı sanatkârlara mayil olduğunu, onları iltifata daha layık bulup ödüllendirdiğini yazar. Hatta şair La'î'nin Fatih'in İranlı şair Câmi (ö.1492) ile dostluğu var olduğunu sandığı için iltifata mazhar olduğunu, ancak gammazlar tarafından aksi ortaya çıkarılınca gözünden düşüğünü söyler.⁽¹⁶⁾

Devrinde bir çok âlim, sanatkâr ve şairin yetişmesine vesile olan Fatih'in kendisi de ilme, araştırmaya, sanata meraklı bir kişi idi. Farklı konulardaki eserleri yalnızca okumakla kalmaz okuduğu konular hakkında âlim zatlara huzurunda musahabet ve münazara ettirip bunları dinlemek suretiyle de kendini geliştirdi. Bir keresinde Hocazade Mustafa ile Molla Zeyrek arasında huzurunda geçen münazara tam altı gün devam etmişti.⁽¹⁷⁾ İstanbul'un fethinden

sonra ilk kadısı olan Hızır Bey, yazdığı Arapça bir kasideyi padişaha takdim etmişti. Fatih bunu, hocası Molla Gürani'ye vererek okutmuş, Molla Gürani de şiirde bulduğu bir nahiv hatasını kasidenin yazılı olduğu kağıdın arkasına işaret edip geri yollamıştı. Fatih kasideyi Hızır Bey'e geri gönderip onun düşüncesini isteyince Hızır Bey yazdığı cümle şeklinin Kur'an'da var olduğunu ve Kur'an dilinin de hatalı sayılmayacağını söyleyerek Gürani'yi susturmuştur.⁽¹⁸⁾ Şair Nahifî, Kellâtî ile bir imtihana girip sultanın huzurunda irticalen şiir söylemiş hem de besteleyip okumuştur.

Şairlere yakınlığı olan padişahın devrinde onun koruyuculuğu ve patronajı sayesinde Osmanlı şiirinin güçlü isimlerinden önemli şairler ve edipler yetişmiştir. Bunlar arasında Cezari-zade Mahmud Vefayî, Molla Lutfi, Sinan Paşa (ö.1480) inşalarıyla meşhur ediplerdi. Başta Ahmet Paşa (ö.1497) ve Necatî (ö.1509) olmak üzere, Adnî Mahmut Paşa (ö. 1474), Karamanî Mehmet Paşa (Nişanî) (ö.1481), Hızır Bey (ö. 1459) Melihî (ö. ?), Aşkî (ö. ?), Mehdî (ö. ?), Fekarizade Ali Ç. (ö. ?), Defterdar Şemsî (ö. ?), Ulvî (ö. ?), Katibî(ö. ?), Zeyneb Hatun (ö. 1474), Mihrî Hatun (ö. ?), Kıvamî (ö. ?), Le'alî (ö. ?), Huffî(ö. ?), Karamanlı Nizamî (ö.1475?), Hamidî (ö. ?), Kabulî (ö. 1478) Kaşifî(ö. ?), Sahilî (ö. ?), Vahidî (ö. ?), devrindeki şairler arasında sayılabilir.⁽¹⁹⁾ Bazı kaynaklarda Fatih'in emrinde 185 şair bulunduğu kaydedilmektedir.⁽²⁰⁾ Bu şair ve edipler başta padişah olmak üzere devletin ileri gelenleri tarafından korunur caizeler ve ihсанlar alırlardı. Ahmet Paşa bu şairler arasında hem hocası hem veziri olup ona en yakın olan şairlerden biridir. Başka şairlerin de padişaha yakınlaşmasını sağlamıştır. Fatih dönemi sonlarında İstanbul'a gelen Necatî de devrin en önemli şairlerindendir biridir. Başlangıçta padişaha sunduğu şitaiyye ile onun ihسانını kazanmış fetihten sonra da 'Feth ü Zafer' kasidesini sunmuştur.⁽²¹⁾ II. Bayezid döneminin başlarında vefat eden şair Melihî (ö.?) Fatih'in meclislerinde bulunan ancak içkiye düşkünlüğü nedeniyle başı sık sık belaya giren bir şairdi. Fatih, Melihî'yi çok sever sık sık in'amda bulunurdu. İçkiye düşkünlüğünden hoşlanmadığı için ona içkiyi yasaklamıştı. Şair de padişaha ağzına içki sürmeyeceğine dair söz vermiş ve sonra ortalıktan kaybolmuştu. Bir gün fena halde sarhoş olarak bulunan Melihî padişahın huzuruna getirilmişti. Niye sözünden döndüğünü soran padişaha şair 'ağzıma içki sürmedim'diye cevap verir-

(12) Mektubun Farsça metni ve devamı için bkz. Ali Himmet Berki, *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953, s. 7.

(13) Geniş bilgi için bkz. Refik Ahmet Sevensil, *Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı*, İstanbul ty., s. 76-87.

(14) F. B. Babinger, *age*, s. 470.

(15) Sehi, *Sehi Bey Tezkiresi: Heşt Behişt* (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1998, s.50-51.

(16) F. B. Babinger, *agm*, s. 32-34.

(17) Taşköprülüzade, *Şakayık-ı Numaniyye*, Mecdi Efendi Tercümesi, s.143, nakleden İpekten, *age*, s. 26.

(18) Refik Ahmet Sevensil, *Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı*, İstanbul ty., s. 44.

(19) Tekin makalesinde bu şairleri dört gruba ayırmış ve Fatih Sultan Mehmed'i etrafında şairlerin toplandığı sultanlardan biri olarak göstermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Gönül Alpaly Tekin, *agm*, s.184-187.

(20) Hammer-Pourgastall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (çev. M. Ata), İst. 1330, c.3, s. 236, nakleden H. İpekten, *age*, s.28.

(21) İpekten, *age*, s. 30.

(22) Sevengil, *age*, s. 55.

*Bu makale hazırlandığı sırada İskender Pala tarafından günümüz türkçesine çevrilen *Fatih'in Şiirleri* adıyla Mayıs 2003'de Family Finans Kurumu'ndan yeni bir neşir daha yayımlanmıştır. Ancak eser elimize ulaşmadığından sadece ismini zikretmekle yetinmeyi tercih ediyoruz. (V.S.Ş.)

(23) Tekin, *agm*, s. 200.

(24) Abdülkadir Karahan, "Fatih, Şair Avni", *Türk dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 6, 1955, s. 2-3.

(25) Bu neşrin tanıtımı ve eleştirisi için bkz. Konur Ertop, "Fatih'in Şiirleri", *Türk Dili, Bellekten*, c. 8, 1959, s. 95-96; 707-709.

(26) Kınalızade Hasan Çelebi *Tezkiresi*, Ayasofya k. No. 3140, vr. 29 b., nakleden Samiha Ayverdi, *Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul 1953, s. 180.

Resim 3; Fatih Sultan Mehmed'in çağdaş bir yorumu (Popüler Tarih Dergisi, Mayıs 2003, S. 40)

ce Fatih büsbütün kızmış ve denize atılmasını emretmişti. İsrarla içmedim, diye direnen şairin padişah ağzını koklatmış gerçekten de içmediğini anlamıştı. Sarhoş olduğu halde ağzı içki kokmayan şair Melihî durumu izah ederek içkiyi şırınga yoluyla vücuduna aldığını itiraf etmişti. Fatih, bu kalenderliğinden dolayı Melihî'yi affetmiş ancak bir daha huzuruna kabul etmemiştir.⁽²²⁾

Görüldüğü gibi bir devir açıp bir devir kapatan Fatih aynı zamanda şair âlim ve sanatkârlarla içiçe bir hayat sürmüştür.

DİVAN'I

Bu gün elimizde Fatih Divanı'nın dört neşri bulunmaktadır.* Divan'ın bir yazması Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emirî 395 numarada kayıtlı nüshadır. Ali Emirî'nin kendi el yazısıyla kaydettiği nüshalar da yine Ali Emirî 530 ve 531'de kayıtlıdır. Birkaç Farsça beyti dışında divanını Türkçe hazırlamış olan Fatih'in eseri, Yavuz Sultan Selim'in buyruğu ile İran hattatlarından Hacı Hüseyin tarafından yazılmıştır.

Fatih'in şiirlerini ihtiva eden bir başka mecmua ise Upsala Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunan nüshadır. Alman araştırmacı Georg Jacob bu nüshaya dayanarak Fatih Sultan Mehmet'in şiirlerini biraraya getirip topluca ortaya koyan ilk araştırmacıdır. Fatih'in Divan'ı ilk kez Jacob tarafından Ata Tarihi, Lâtifi, Sehî, Hasan Çelebi tezkirelerindeki şiirlerini de biraraya getirmek suretiyle yayınlanmış olup 21 şiirden oluşmaktadır. Bu eser 1904'te Berlin'de *Der Divan S. Mehmeds des Zwetien* adıyla basılmıştır. Şiirlerin metnini, izahlarını ve bir sözlüğü ihtiva eder.⁽²³⁾ Fatih Divan'ı ikinci olarak Saffet Sıtkı tarafından Millet Kütüphanesi'nde bulunan Ali Emirî nüshasına dayanarak oluşturulmuş 77 şiir ve lügatçe ile 1944'te İstanbul'da *Fatih Divanı* adıyla basılmıştır. Üçüncüsü ise Kemal Edip Ünsel Kürkçüoğlu tarafından Ankara'da *Fatih'in Şiirleri* adıyla 1946'da yayınlanan edisyon kritiktir. Bu eserde ise 87 şiir bulunmaktadır.⁽²⁴⁾ 65 tam gazel, 3 eksik gazel, bir terici bend, bir kıta ve Fatih'in bir mısra ve bu mısraa devrin şairlerinin yazdığı nazireler de vardır. Metni müteakiben açıklamalar ve lügat de verilmiştir. Ali Emirî nüshası faksimile halinde eserin arkasına ilâve edilmiştir. Edebiyat tarihçilerinin di-

ğerlerine nazaran daha çok bu neşre güvendikleri bilinmektedir. Fatih Divan'ı 1959 yılında Ahmet Aymutlu tarafından tıpkıbasım, transkripsiyonlu metin, lügat ve notlarla birlikte yeniden neşredilmiştir.⁽²⁵⁾ Mürettep olmayan Fatih Divanı'nın başında münacaat ve na't ve kasideleri mevcut değildir. Bunların gerçekten olup olmadığı yoksa elimizde mi mevcut olmadığı esaslı araştırma gerektiren bir konudur. Bu durum gözönüne alındığında kanaatimizce Fatih'in şiirlerini *Fatih'in Divan'ı* yerine gazeliyyatı olarak adlandırmak daha yerinde olacaktır.

ŞAİRLİĞİ ve ŞİİRLERİ

Osmanlı hanedanında II. Murat başta olmak üzere Fatih, Sultan Cem, II. Bayezid, Şehzade Korkut, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Veliht Mustafa, Şehzade Cihangir, Şehzade Bayezid, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet, II. Osman, IV. Murat, II. Mustafa, II. Ahmet, I. Mahmut, III. Selim, II. Mahmut, V. Mehmet ve hanedanın kadın soyundan Adile Sultan az ya da çok katkılarla şura kadrosunu teşkil ederler. Bunlar arasında Cem Sultan ve Fatih gibi divan tertip edenler de vardır. Fatih Osmanlı padişahlarının şiirle uğraşma geleneğini devam ettiren ikinci kişidir. Ancak divan tertip eden ve mahlas kullanan ilk padişah odur. Şairliğinin derecesini araştırmadan önce bir padişahın siyasî alanda uğraşı verirken, üstelik de İstanbul gibi asırlarca fethi gecikmiş bir şehri almaya, aldıktan sonra imarına uğraşırken, bunun yanında Osmanlı'nın varlığını yaymak için at sırtında koştururken nasıl olup ta şiir yazmaya imkân bulduğu sorusu sorulmalıdır. Şairlerin hayatları hakkında detaylı bilgi sağlayan tezkirelerden bazıları bunu şu şekilde cevaplamışlardır: "Zât-ı seâdet-penâhı şu'arây-ı zamân ile sohbet idüp bu tâifeye küllî meyl ü râğbet iderlerdi ve kendi dahi ahyânen: "Yâ Humeyrâ! makâmında sadâ idüp eş'âr-ı belâğat şi'ir iderlerdi."⁽²⁶⁾ Fatih hakkında hazırladığı eserinde Ayverdi, Kınalızade'nin bu ifadesini şöyle açıklar: "*Burada Kınalızade padişahın çok derin ve zor yakalanır bir ruh haletine temas etmiş olsa gerek. Malum olduğu üzere Hz. Peygamber risalet tebliği ve manevi umur ile yorgun düştüğü zaman Hz. Ayyşe'nin zarif ve latif varlığı yolundan dünyaya dönmek için 'konuş benimle ya Hümeyra!', derdi. Fatih de deruni seferlerinin birer bergüzarı olan şiirlerine sığınmakla gönül aleminden dünya alemine geçiş murad edip bu geçişte de gazel*

besteleri içinde Ya Hümeýra! makamını tercih etmiş olabilir.”⁽²⁷⁾

Bilindiği gibi Osmanlı şiir geleneği aynı kelime kadrosuyla aynı vezinle farklı hayaller ve farklı söyleyişler üretmeye dayanır. Bu özelliğinden dolayı da şiirler bazen birbirinin devamı, aynısı hatta taklidi gibi görünebilir. Bu durum şairlerin birbirlerinden etkilenmelerini mazur kıldığı gibi nazirecilik te Osmanlı şiirinde bir sanat taklitçiliği anlamına gelmez. Buna göre Fatih’in lirizmde İran şairlerinden Hafız (ö.1388)’dan, didaktik şiirlerinde Sa’di(ö.1294)’den; asrının şuarasından da Şeyhî, Necatî, Ahmet Paşa’dan etkilendiğini söylemek mümkündür.⁽²⁸⁾ Bir sonraki asrın en önemli şairlerinden olan Fuzulî’nin de ona nazireler yazdığı bilinmektedir.⁽²⁹⁾

Fatih’in şiirle kullandığı mahlas olan Avnî Arapça bir isim olup hem “Allah’tan daima yardım ve müzaheret bekleyen” hem de “muhteşem kudretli bir insan olmak azim ve iradesini şahsiyetinde barındıran kişi” anlamına gelmektedir.⁽³⁰⁾ Avnî klâsik Osmanlı şairleri gibi divanında yalnızca aruz veznini kullanmıştır. Bu vezinlerden en çok remel, hezec, muzari ve müctes bahirlerini ve en çok *failatün failatün failatün failün* kalıbını tercih etmiştir. Çoğunlukla gazel formunda şiirler yazan Fatih, bunun yanı sıra tercii bend, kıta, beyit, mısra formunda da şiirler yazmıştır. Fatih’in dili açık ve durudur. Kullandığı kafiyeler iyi seçilmiş kafiyelerdir. Şiirlerinde imale ve zihaf gibi vezin kusurları bulunsa da bunlar o devrin şiir dilinden kaynaklanan genel özellikler olup sadece şairlik kusuru olarak değerlendirilmemelidir. Asrındaki şairlerle karşılaştırılacak olursa Avnî’nin şiirlerinde diğer şairlere nispetle Arapça ve Farsça kelimelere daha az yer verdiği hatta aynı anlama gelen Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri şiirinde içiçe kullandığı görülür. Şairin kelime kadrosunda arayuban, viricek, yanazam gibi Orta-Anadolu Türkçesine giren, tizik gibi Divan Edebiyatı’nda az kullanılan kelimeler de yer almaktadır.⁽³¹⁾ Bununla beraber yüz, gündüz, gece gibi Türkçe kelimeleri kullanır ve özge ve em gibi Eski Türkçe kelimelere de yer verir. Şiirleri açık, duru ve ifade birliği içindedir. Oysa ki özellikle gazel formunda yekâhenklik divan şiirinde alışılmadık bir durumdur. Şiirlerinde Osmanlı şairlerinin işlediği klâsik temalar olan sevgili, aşk, dünyanın geçiciliği, rindlik, dinî ve tarihî kahramanlar ve İstanbul unsurları işlenmiştir. Kullandığı mazmunlar sevgili, âşık, gönül, rakib,

hicran, vuslat, yüz, göz, gamze, gözyaşı, kirpik, yanak, hal, dudak, ağız, boy vs. şeklinde sıralanabilir.

Fatih’in şiirlerinde girift anlamlar, derin mazmunlar, uzak hayaller bulmak güçtür. Bununla beraber o, dili güzelleştiren estetik ve anlam derinliği boyutu getiren atasözleri ve deyimleri kullanarak şiirine zenginlik kazandırmıştır. Her şair tarafından aynı kabulü görmeyen bu dil servetinin Avnî tarafından oldukça iyi değerlendirildiği söylenebilir. Fatih atasözlerine daha az yer verir iken deyimleri daha sık kullanmıştır. Kendi döneminin Türkçesini iyi yansıtan Avnî’nin kullandığı deyimler arasında bugün anlamını yitirmiş olanlar da bulunmaktadır. “Allah’tan ümit kesmemek”, “çıkma-dık candan ümit kesilmez” kullandığı atasözleridir. Bir mısraında ‘Avniyâ kat’ eyleme sen ‘avn-i Rahmân’dan ümid’ diyerek Allah’tan ümit kesmemek gerektiğini ifade eder.

Şiirlerindeki deyimlerden bazıları ise “ağız bir etmek”, “âleme destan etmek”, “âlemi başına dar etmek”, “ayağa salmak”, “başı ditirmek”, “cana geçmek”, “gün göstermek”, “kan içmek”, “söz eslemek”, “yüzünü tutmak”, “yüreği kan eylemek” olup sınıflandırıldıklarında çoğunun aşk duygusundan kaynaklanan deyimler olduğu görülür.⁽³²⁾

Fatih’in şairliği hakkında detaylı bir araştırma yapan Abdülkadir Karahan, şiirleri için “şiirlerinin fikir tarafı evvelâ tasavvufla alâkalıdır” tesbitinde bulunmuştur.⁽³³⁾ Halbuki bize göre şair, tasavvuf unsurlarını kullanmış ama mutasavvıfane şiir söylememiştir. Hatta Fatih için rindane söyleyiş revaçtadır demek mümkündür.

Bilindiği gibi Divan Edebiyatı’nda şairlerin başarısı, aynı kelime ve vezinlerle farklı hayaller kurmak ustalığında yatar. Fatih’in ustalığı ise öncelikle siyasî alanda çok büyük başarılarla imza atmış cihanşümül bir padişahın kendini şair kalıbına sokarak şiir yazmış, hatta divan tertip etmiş olmasında aranmalıdır. Klâsik divan şiiri özelliklerini taşıyan şiirler yazmış olan Avnî sadece şiir yazmakla kalmaz aynı zamanda poetika da yapar. Ona göre şiir, hem bir tür eğlence ve-

(27) Samiha Ayverdi, *Edebi ve Manevî Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul 1953, s. 180, dipnot 1.

(28) Karahan, *agm*, s. 24.

(29) Behiye Köksal, “Osmanlı Hanedanından Baba-Oğul İki Şair : Fatih ve Edebiyat”, *Küçük Dergi*, c. 2, sayı 17, s. 23-24, Kayseri 1980.

(30) Karahan, *agm*, s. 23.

(31) Kemal Edip Ünsel (Kürkçüoğlu), *Fatih’in Şiirleri*, Ankara 1946, s. 18.

(32) Halil Ersoylu, “Fatih’in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 24, Haziran 1983, s. 173-183.

(33) Karahan, *agm*, s. 32.

* Bu yazıya alınan beyitler yazıda bahsi geçen neşirlerin tamamından derlenmiştir.

Resim 4; *Astronomi Bilgini Ali Kuşçu, Fatih ile birlikte (Popüler Tarih Dergisi, Mayıs 2003, S. 62)*

(34) İskender Pala, "Şair Fatih", İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih (Yay. Haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1995, s.285.

silesi hem de sevgilinin güzelliğini anlatmanın en iyi yoludur.

*Bu gönül eglencesidir 'Avniya için 'âkibet
Ma'rifet satmak degildir şi'r ü inşadan gazez**

*Beyti bozarsın rakibi aña şi'rüñde sakın
'Avnî dilber vâsfıdır çün şi'r ü inşadan murad*
** *

Onun şairliğinin diğer bir özelliği divan şiiri unsurlarını muntazaman kullanarak klâsik divan şairi kimliğinde şiirler yazması ancak bunun yanında Osmanlı'nın padişahı ve İstanbul'un Fatih'i olduğunu da şiirlerinde gösterebilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi divan şiirinde şair çoğunlukla âşık konumunda karşımıza çıkar. Âşık, sürekli hasta olan, acı ve ıstırap içinde kıvranan kişidir. Karşılıksız ve kavuşmasız aşkı nedeniyle derin bir çöküntü içindedir. Zayıftır, güçsüzdür ve muhtaçtır. Bu nedenle âşık sevgili karşısında daima ast konumda kalır. Sevgili efendi, o köledir. Sevgili sultan, o kuldur. Sevgili doktor, o hastadır. Sevgili ihsan eden, o muhtaç olandır vs. Bütün bunlar gözönüne alınacak olursa ilk bakışta Avnî de divan şiirinin klâsik âşığı olarak görünür. Âşığın hemen bütün özelliklerini taşır.

Sevgilisinden ayrırır:

*Hâr ü hâs neşv ü nemâ bulur bahâr irince âh
Ben hazân-ı hecre düşdüm nev-bahârüm var iken*

*Geliüb ol serv-i revan olmadı yanumca revan
Gözlerüm itdi revan yaşlar ile kan bu gece*

*Zülfünüñ zencirine bend eyledi şahum beni
Kullugından itmesün âzâd Allâhum beni*

Onun vefasızlığından şikayetçidir:
*'Avniyâ yüzüne gül-i gülzarı nice benzede
Vakt-i gül bir aya varmaz ey gül-i ra'na geçer*

*Vaslum dileyen cevriümü çeksün dir imiş yar
Bu va'desi güya ki degül cevriüne dahil*

Sevgilinin mahallesinde dolaşır durur ama asla vasil olamaz:

*Çok varup geldüğüme kuyına dildar dimiş
'Avni aşık degül ise buradan ya ne geçer*

Vuslat şöyle dursun cevriine bile razıdır:

*Dimezem vuslat ümidiyle beni şad eylegil
Razıyam cev ü cefa kılmak için yad eylegil*

Sevgili karşısında saygı ve çaresizlikten iki bükülmüdür:

Ka'be hakkı 'Avnî baş egmez nemaza yüz yumaz

Kaşlaruñ mührabına secde yeter kiblem baña

Âşkın verdiği ıstıraptan kurtulmak için çareyi rindlikte bulur. Amacı aşk derdine katlanmaktır. Ona göre dünya hayatının tüm anlamı, güzel sevmek ve ona kavuşmakta yatar. Ayrılığın verdiği gamı ise meyhaneden başka hiçbir yer gideremez.

*'Aşk derdidür cihanda 'aşka maksud olan
Vasl-ı dilberdür hemin bu dar-ı dünyadan murad*

*Leşker-i gam şah-ı 'aşka nice bolsun dest-res
'Avniya meyhane gibi bir hisarum var iken*

Ama rakipten kurtulamaz:

*Saçuñ sevdasın itmekte gönül bir buya kani'dür
Beniüm baht-ı siyahımda rakib aña da mani'dür*

Âşkı kelimelere hatta kitaplara sığmayacak kadar büyüktür.

*Beniüm 'aşkum seniñ hüsnüñ beyanun kılra
raviler*

Ne denli vâsfiderlerse kemahi cümle vaki'dür

Âşkı gizli tutmaya çalışsa da halleri onu ele verir:

*Nice mahfi tutam esrar-ı 'aşkı mekr ü hileyile
Tutubdur iştiharı halk içinde hayli şayi'dür*

Avnî'nin âşık şair yönü devam ederken konu sultanlığa kadar gelir. Ona göre sevgiliye kul olmak cihana padişah olmaktan daha üstün bir durumdur. Sevgiliyi padişah, kendini de kul yerine koyar:

*Beniüm sen şah-ı mehruya kul olmagiledür fahr-
rum*

*Geday-ı dilber olmak yegdür cihanın padişahın-
dan*

*Virselers mülk-i cihanun tac u taht u devletin
Avnî kuyuñ terkin itmez başına sultan olub*

Konu sultanlık olunca klâsik âşık-şair özelliği renk değiştirmeye başlar. Diğer şairler sevgiliye kul olmak için gönüllü iken o, sevgiliye sultan edinmek isteyerek aynı manâyı sultana yakışır şekilde dile getirmeyi tercih eder. Diğer şairlerin bu isteği bir temenni iken onunki bir tenezzül gibi görünür.⁽³⁴⁾ Ve Avnî'nin sultanlık azameti hem ifadede hem de anlamda kendini gösterir:

*Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî
Hüda fırsat virürse kara yere karam anı!*

Avniya kılma güman kim sana ram ola nigar

Sen Sitanbul şahusun ol Kalata şahıdur⁽³⁵⁾

Görüldüğü gibi şahlık konumunu dile getirir ve yalnızca bu konuda yarışa girer:

*Ol şeh-i hüsn ü cemale çün kul oldun 'Avniya
Saña olmuşdur müsellemlük-i 'Usman varsa*

Padişahlıktan sonra konu yavaş yavaş fethet gelir. Konu fethet geldi mi de başarısını gizlemek ve mütevazılık etmek istemez :

*Feth-i İstanbula fırsat bulmadılar evvelun
Fethedüp Sultan Mehmed didi tarih ahirun*

Bayitte bulunan 'ahirun' kelimesi ebced hesabıyla h. 857 'ye tekabül eder ki bu da İstanbul'un fetih tarihi olan 1453'tür. Kaside tarzına benzeyen bu azametli söyleyişlerin yanında şairin büyüklüğü, cihan padişahu olan birinin elindeki bütün mülkü sevgiliye bağışlayacak kadar cömert olmasında yatar.

*Eger an gebr-i efrencî be-dest ared dil-i mara
Be hal-i hindüyeş bahşem Sitanbul u Kalatara*

(Eğer o Frenk gavuru[na benzeyen güzel] gönlümüzü [hoş] ederse, [onun] Hindu'ya benzeyen benine İstanbul ve Galata'yı bağışlarım!)

*Bu gün mülk ü hazayın her ne cem'iyet ki cem
itdün*

*Mey ü mahbuba sarf olmazsa 'Avnî cümle
zayi'idür*

Yukarıdaki beyitlerde görülen ve örnekleri çoğaltılabilecek olan bu müstağni söyleyiş, bu üstünlük edası ve mefahir, Avnî'yi klâsik şair olmaktan çıkarır ve onun şairliğini sultanlığıyla içiçe geçirmiş olduğunu gösterir. Devir açıp devir kapayan ve cihan padişahu olmayı arzulayan birinin bu vasıflarını şair kimliğine taşımaması ve bunu şiiirlerinde hissettirmemesi elbette mümkün değildir.

SONUÇ

Fatih döneminin edebî özelliğini şekillendiren ana unsurlardan biri, fetihle değişen ve imparatorluk kenti olmaya doğru ilerleyen İstanbul'un fethedilmesi, bir diğeri ise fatihinin ilim ve sanata değer veren ve bunlarla uğraşanlara patronaj sağlayan kişiliğidir. Fatih, başarılı devlet adamlığı ve kumandanlığı yanında sanata olan yakınlığı, ilgisi ve katkıları ile de adından bahsettirir. Bunların yanı sıra şair Avnî olarak da 'farklı' olmayı başarmıştır. Dış özellik olarak klâsik divan şiiiri vasıflarında ve kalıplarında şiiirler yazarken tema ve üslup farklılığıyla yani içeriğiyle klâsik şairlerden ayrılır. Bu durum en fazla çoğu divan şairinin büüründüğü âşık tipinde ortaya çıkar. Bir âşıkta bulunması gereken zayıflık, güçsüzlük, karamsarlık onda yerini, bir

padişahta görülmesi mümkün olan 'üstünlük' psikolojisine bırakır ki bu da ondaki farklılığın ana nedenidir. Fethin 550. yılında Fatih'in şiiirlerinin gerek neşir ve gerekse inceleme olarak yeniden ele alınıp incelenmesi ve İstanbul şahı ve şiiirin sultanı' Fatih'in yeniden keşfedilmesi gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

- Aymutlu Ahmed. *Fatih ve Şiiirleri*, İstanbul 1959.
- Ayverdi, Samiha. *Edebi ve Manevî Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul 1953.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Fatih", *Türkler*, Ankara 2002, c.9, 338-355.
- Babinger, Franz B. *Mehmed the Conqueror and His Time*, Almanca'dan çev. Ralph Manheim, Princeton 1978.
- "Fatih Sultan Mehmed'in Edebiyatla İlgisi" (Çev. M. Şevki Yazman), *Hayat Tarih Mecmuası*, c. 2, sayı 12, 1970, 32-34.
- Berki, Ali Himmet. *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953.
- Canım, Rıdvan. *Edirne Şairleri*, Ankara 1995.
- Ersoylu, Halil. "Fatih'in Şiiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 24, Haziran 1983, 173-183.
- Ertop, Konur. "Fatih'in Şiiirleri", *Türk Dili, Belleten*, c.8, 95 -96, 1959; 707-709.
- "Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)", *Osmanlı*, Ankara 2000, c. 12, 47-72.
- Gibb, E. J. W. *History of Ottoman Poetry*, c.2, Leiden 1965.
- İnalçık, Halil. "Mehmed II", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 7, 506-535.
- "MEHEMMED II", *Encyclopaedia of Islam, CD-ROM Edition* 1999.
- İpekten, Haluk. *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul 1996.
- Kaplan, Mehmet. "Namık Kemal ve Fatih", *Türk dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.6, 1955, 71-82.
- Karahan, Abdülkadir. "Fatih, Şair Avnî", *Türk dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.6, 1955, 2-35.
- Köksal, Behiye. "Osmanlı Hanedanından Baba-Oğul İki Şair: Fatih ve Edebiyat", *Küçük Dergi*, c.2, s.17, Kayseri 1980, 23-24.
- Mirmiroğlu, Wladimir. *Fatih Sultan Mehmet Hazretlerinin Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, İstanbul, 1945.
- *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih Medeniyet Kültür*, c.2, İstanbul 1993.
- Pala, İskender. "Şair Fatih", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih* (Yay. Haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1995, 283-289.
- Saffet Sitki. *Fatih Divanı*, İstanbul 1944.
- Sehi, *Sehi Bey Tezkiresi: Heşt Behişt* (Haz. Mustafa İsen), Ankara, 1998.
- Sevengil, Refik Ahmet. *Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı*, İstanbul ty.
- Şardağ, Rüştü. *Şair Sultanlar*, Ankara 1982.
- Tekin, Gönül. "Fatih Devri Edebiyatı", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih* (Yay. haz. Mustafa Armağan), İstanbul 1995, 161-235.
- Ünsel(Kürkçüoğlu), Kemal Edip. *Fatih'in Şiiirleri*, Ankara 1946.
- Yücebaş, Hilmi. *Fatih Sultan Mehmet Kültür Dünyası, Menkibeleri ve Şiiirleri*, İstanbul 1981.

(35) Rüştü Şardağ, *Şair Sultanlar*, Ankara 1982, s. 52-66.